

Analiza antičke keramike sa lokaliteta Crkvine, Rovni

Analizirana je antička keramika iz vile rustike koja je otkrivena i istražena u selu Rovni, 17 km zapadno od Valjeva. Izvršena je tipološka i funkcionalna analiza 263 fragmenta keramike, na osnovu čega su dati odgovori na pitanja koja se odnose na organizaciju prostora u vili, socijalni status njenih stanovnika i uzroke propasti ovog domaćinstva. Otkrivene posude su uglavnom izrađene u tradiciji provincijskog lončarstva, i funkcije su im bile priprema i serviranje hrane. Nije pronađen nijedan primerak posuda za čuvanje hrane i pića. Na osnovu četiri otkrivena novčića, nastanak i život vile je datiran u prvu polovinu III veka n.e. Novac je nastao u kratkom vremenskom razmaku, zbog čega se pretpostavlja da vila nije postojala tokom dužeg perioda. Stanovnici vile su pripadali nižem srednjem sloju, ili su je možda nastanjivali samo robovi. Nastradala je u požaru, koji može biti posledica pljačke Kvada polovinom 3. veka, ili rezultat prirodne nepogode. Kako je u pitanju jedna od malobrojnih vila rustika istraženih u celini u Srbiji, nadamo se da će rezultati moći da služe za upoređivanje za neka kasnija istraživanja.

Uvod

Istraživanja i iskopavanja lokaliteta Crkvine u selu Rovni vršio je Valjevski zavod za zaštitu spomenika kulture. Osnovna ideja istraživanja bila je otkrivanje mogućih ostataka crkve u selu Rovni, 17 kilometara zapadno od Valjeva. Međutim, ispostavilo se da se na tom mestu nalaze ostaci vile rustike datovane u antičko doba, a ispod njega lokalitet iz starijeg gvođenog doba. Nakon četiri otkopna sloja otkrivena je rimska vila rustika koja sadrži četiri prostorije (trem iz koga se ulazi u manju prostoriju, kuhinja i velika prostorija); dimenzije vile su 24×12 m, uglovi su orijentisani severoistok-jugozapad (slika 1). Vila je uništena urušavanjem krova u požaru.

U vili su pronađena četiri novčića, fragmenti kuhinjske keramike, cela posuda *in situ*, bronzane i gvozdene reze sa prozora, gvozdene ključ za vrata, klinovi i tegule sa krovne konstrukcije, gvozdene igla i jako mali broj životinjskih kostiju. Ljudske kosti nisu otkrivene.

Čarna Brković
(1985), Podgorica,
Orahovačka 21,
učenica 3. razreda
Gimnazije "Slobodan
Škerović" u Podgorici

MENTOR:
Radivoje Arsić,
arheolog, Istraživačka
stanica Petnica

Slika 1.
Fotografija lokaliteta:
vila rustica na
lokalitetu Crkvine,
selo Rovni
(foto: R. Arsić)

Figure 1.
Photo of the site:
villa rustica on
Crkvine site, village
Rovni
(R. Arsić)

U ovom radu biće prezentovani rezultati tipološke i funkcionalne analize rimske keramike koja predstavlja ne tako čest nalaz u valjevskom kraju, uglavnom zbog nedovoljne istraženosti terena i malog broja iskopanih lokaliteta iz vremena rimskog carstva.

Glavni cilj projekta bio je da se na osnovu analize keramike dođe do preciznijih zaključaka ili odgovora na pitanja vezana za život ljudi u vili. Tokom iskopavanja, kao i obrade keramike pojavio se niz problema koje je trebalo objasniti. Imajući u vidu da su nađeni novčići nastali u vrlo kratkom vremenskom periodu postavlja se pitanje, zašto je vila bila naseljena relativno kratak period. Socijalni status tadašnjih žitelja, povezanost sa lokalnim i udaljenijim trgovačkim centrima, ne/postojanje određenih specifičnosti, kao i vreme tokom kojeg je vila bila naseljena, predstavljaju osnovne tačke koje je trebalo razjasniti. Svi ovi podaci su značajni zato što je do sada u Srbiji jako mali broj vila rustica istražen u celini.

Materijal i metode

Osnovni materijal na kojem je rađeno jesu 267 fragmenata keramike u relativno lošem stanju, zbog oštećenosti nastale u požaru, kao i materijal koji se uobičajeno koristi pri analizi keramike.

Pri obradi korišćene su analitičke metode koje omogućavaju sistematizaciju i potpun uvid u morfološko, tipološko i funkcionalno stanje keramike. Kod izuzetno oštećenih fragmenata posuda, pri određivanju funkcionalnih i tipoloških osobina, korišćene su metode analogije.

Analiza je vršena na osnovu dobijenih podataka o posudama, a prema već proverenim analitičkim metodama korišćenim u radovima R. Arsić, N. Mrđić (1999) i O. Brukner (1981).

Statistikom je dobijena jasnija i preglednija slika o zastupljenosti određenog tipa posude kao i prostorna distribucija nalaza.

Celokupna obrada keramičkog materijala obuhvatala je tri faze:

- sistematizacija (pregled keramike)
- analiza (istraživanje svojstava preko morfološke, funkcionalne, stilističke i statističke analize)
- interpretacija (tumačenje problema i krajnji rezultati ovog rada)

Tretiranje nalaza kao cele posude, a ne kao fragmenata znatno je olakšalo dalji rad.

Analitička faza se odvijala na tipološkom i funkcionalnom nivou. Tipološki nivo je podrazumevao analizu forme, keramike, materijala, načina obrade površine, dimenzija posude, stepena ukrašenosti. Tokom funkcionalne analize, na osnovu oblika i dimenzija posuda (prečnik otvora, dna, debljina zida) i njihovog odnosa, izvršena je podela na kuhinjsku i stonu keramiku, dok primeraka ambalažnog posuđa nije bilo.

Rezultati tipološke analize

Pronađeno je ukupno 267 fragmenata, od kojih je 110 sa sigurnošću pripisano nekoj posudi. Na osnovu tih fragmenata utvrđen je minimalan broj od sedam lonaca, tri zdele, dva poklopca i jednog suda sa drškom. Kod većine datih posuda nije bilo moguće odrediti visinu, zbog velike fragmentovanosti. Izuzetak je lonac očuvan u celini, koji treba da bude restauriran i konzerviran. Pokušano je da se na osnovu svih morfoloških i stilističkih osobina odredi pripadnost određenom tipu i analogija sa sličnim posudem na drugim prostorima.

Lonci predstavljaju najčešći tip posude u rimskoj kućnoj keramici. Prihvatanje rimskih oblika posuda i načina izrade od strane starosedelaca teklo je postepeno, zato tipovi posuda iz rimskih provincija, datiranih u rani period, često nisu jasno podeljeni.

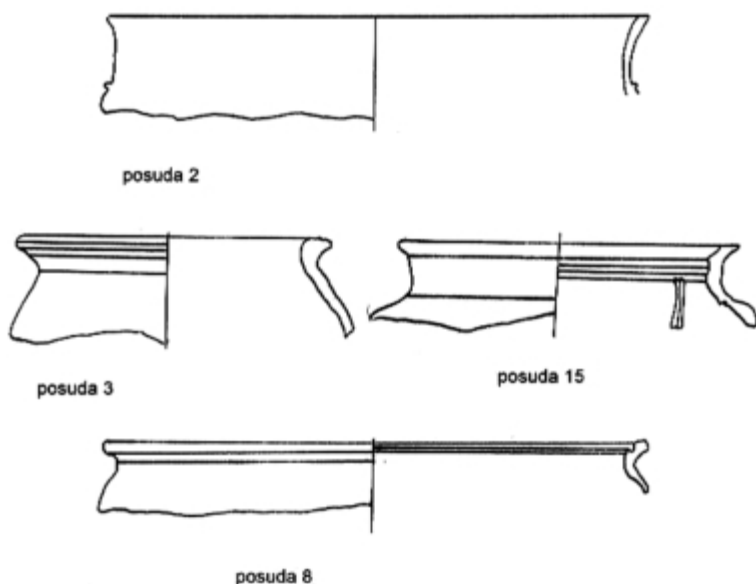
Pronađeni tip suda sa drškom pripada provincijskom tipu: izdvajaju se vrat i naglašeni prelaz u rame (slika 2). Redak je u proizvodnji pečatne ili firnisovane keramike.

Zdele su najzastupljeniji tip posude u kompletnom rimskom lončarstvu. U Donjoj Panoniji se dele u tri kategorije:

- zdele izrađene u tradiciji latenskog lončarstva
- zdele izrađene u imitaciji terra sigillata i terra nigra posuđa
- zdele izrađene u tradiciji provincijskog lončarstva (Brukner 1981).

Među ovim nalazima, posude 7 i 8 pripadaju provincijskim formama, a zdela broj 2 je najbližnja imitaciji terra sigillata ili terra nigra posuđa.

Poklopci se u rimskom lončarstvu koriste za određene forme tanjira, zdela, lonaca i amfora, pri čemu je profilacija ivice prilagođena različitim obodima sa žljebom za postavljanje poklopca.

Slika 2.
Lonci i zdela

Figure 2.
Pots and the bowl

Posuda 1 – sud sa drškom svetlo bež boje, izrađen na vitlu od čiste gline bez primesa krupnog ili sitnog peska. Ro (prečnik oboda): 14 cm, Rp (prečnik postolja): 2.5 cm

Posude 2 i 3 – lonci oranž-smeđe i čiste oranž boje, izrađeni na vitlu od gline sa manje primesa sitnog peska. Lonac 2 je nagoreo na pojedinim mestima. Lonac 2 – Ro: 28 cm, lonac 3 – Ro: 16 cm.

Posuda 4 – lonac narandžasto-braon boje, izrađen od gline sa primesama pleve i krupnog peska. Sa unutrašnje strane oboda nalazi se urezana linija, kao zamena za ornament. Ro: 12 cm.

Posuda 5 – lonac sivo-crne boje, svetlucave površine zbog primesa sitnog i krupnog peska. Primetne su i primese pleve. Ro: 20 cm.

Posuda 6 – lonac sivo-braon boje, rađen od gline sa primesama krupnog i sitnog peska, prečnik oboda je 12 cm. Posuda je gorela i na određenim mestima promenila boju.

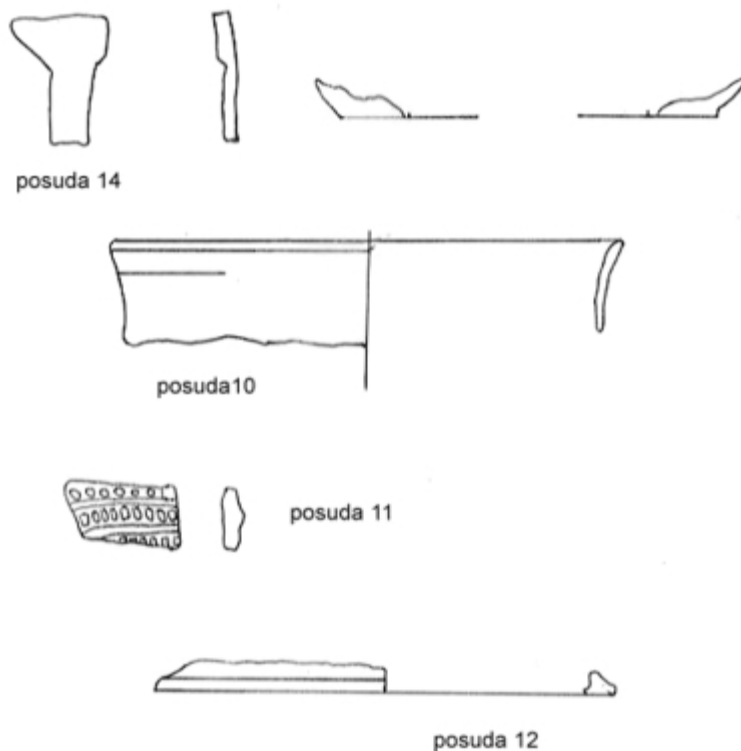
Posuda 7 – lonac narandžasto-braon boje, sa primesama sitnog peska, krupnog peska i pleve. Ro: 22 cm.

Posude 8 i 9 – zdele sivo-crne boje, izrađene od gline sa izrazitim primesama krupnog i sitnog peska. Postoji žljeb sa unutrašnje strane. Ro: 28 cm.

Posuda 10 – zdela oranž-smeđe boje, sa primesama krupnog peska. Priglačana je sa spoljašnje strane. U požaru je nagorela. Ro: 22 cm.

Posuda 11 – traonica ili zdelica, nemoguće je odrediti jer je očuvan samo deo trbuha posude. Posuda je bila narandžaste boje sa zelenom glazurom i ornamentikom rađenom na plastičnim trakama.

Posude 12 i 13 – poklopci crne i sivo-crne boje. Crni poklopac ima svetlucavu površinu, Ro: 28 cm. Oba poklopca su pečena od gline sa primesama sitnog peska i pleve. Prečnik oboda sivo-crnog poklopca je 20 cm.

Slika 3.
Drška, zdela,
fragment zdele i
poklopac

Figure 3.
Handle, bowl,
fragment of a bowl
and a lid

Posuda 14 – očuvana je samo drška, svetlo bež boje. Rađena od gline sa primesama sitnog peska, glačana sa obe strane.

Posuda 15 – lonac narandžaste boje, izrađen od gline sa primesama krupnog peska, glačan. Posедуje ornamentiku sa unutrašnje strane. Ro: 18 cm.

Kada su u pitanju analogije sa keramikom na drugim prostorima, podatak koji se izdvaja kao najbitniji je činjenica da se razlike u strukturi starosedelačkog stanovništva odražavaju na razlike u proizvodnji tako da karakteristike koje odlikuju različite provincije u najvećoj meri zavise od lokalne lončarske tradicije.

Za osnovne tipove posuda koji su se izdvojili u ovom radu, upoređivanjem i analizom nađeni su najbliži tipovi u radu Olge Brukner (1981).

Lonac 2 sadrži prstenasto zadebljanje sa unutrašnje strane, širokog je oboda, svetlo smeđe pečen od gline sa malo sitnog peska, dok njemu najbliži tip ima sledeće karakteristike: izdužene je jajaste forme, sa visokim trbuhom, obod je spolja zakošen sa zasečenom linijom ili prstenastim zadebljanjem ispod. Dno je ravno, smeđe-sivo je pečen, od prečišćene gline peskovite fakture ili sa primesom tucane školjke ili pueva. (Brukner 1981: tip 16, tabla 116).

Lonac 3 ima visok trbuh, kratak vrat, poluprstenasti obod i peskovitu fakturu. Opšte karakteristike tog tipa su jajasta forma sa visokim trbuhom,

kratkim vratom i spolja poluprstenasto profilisanim obodom. Površina trbuha je češljasta ili rebrasta. Mrko-smeđe ili sivo je pečen i peskovi. (isto: tip 10, tabla 112).

Lonac 4 ima širok trbuh, kratak vrat, sa spolja razgrnutim obodom. Smeđe boje i peskovit. Njegov paralelni tip je nizak, širokog i visokog trbuha, kratkog vrata, sa spolja razgrnutim obodom. Sivo-crno je pečen i peskovit (isto: tip 19, tabla 118).

Kada su u pitanju tipološke paralele zdela, izdvojila su se dva glavna tipa koje je bilo moguće uporediti. Zdele 8 i 9 poseduju obod zakošen prema otvoru, bikoničnu formu, užljebljenu liniju na prelazu između konusa, sivu boju i primese peska (isto: tip 63, tabla 84). Zdela 10 (slika 3) je konične forme, sa spolja prstenasto zadebljanim obodom. Crveno je pečena, sa oranž ili smeđom, sjajnom ili mat bojom. Ukrašena je užljebljenim linijama, sitnim zarezima ili pečatnim kružićima (isto: tip 16, tabla 74).

Ovakva poređenja su bitna, jer se na osnovu određivanja tipova mogu pretpostaviti i osobine posuda koje nisu očuvane. Tako je u nekim slučajima bilo moguće odrediti približnu visinu datih posuda na osnovu prosečne visine tipa, kao i najverovatniji oblik trbuha. Razlike u boji su verovatno rezultat nagorelosti ili uticaja lokalne tradicije na način pečenja.

Rezultati funkcionalne analize

Opšte funkcije keramičkog posuđa su: pripremanje hrane (kuhinjsko posuđe), i tu spadaju lonci, poklopci, cediljke i zdele; serviranje (stono posuđe), gde dolaze tanjiri, krčazi, čaše i posebno ukrašene zdele; čuvanje (ambalažna keramika), što obuhvata pitose i amfore (Cvjetićanin 1993).

Na osnovu otvora posude je bilo moguće opredeliti u:

- lonce (suženi otvor manje posude)
- zdele (široki otvor dublje posude, plitke su tanjiri ili poklopci)
- sud sa drškom, na osnovu stope i drške koji su prilično dobro očuvani.

Funkcija obrađivanog posuđa je pre svega bila pripremanje hrane, a zatim i serviranje. Lonci br. 4, 5, 6 i 7 su korišćeni za pripremanje hrane, kao i zdele br. 8, 9 i 10. Ostale posude uglavnom su korišćene za serviranje.

Diskusija i zaključak

Uočavanje jedne nejasnoće u pokušaju da se objasni kako je funkcionisala vila vodi do spleta povezanih problema.

Kada je u pitanju socijalno i ekonomsko stanje u kome se nalazila vila pre nego što je izgorela, na osnovu keramičkih nalaza tj. kvaliteta njihove obrade može se pretpostaviti da su žitelji pripadali nižem srednjem

sloju. Jednostavan oblik posuda, bez posebnih ukrasa i sa jasnom funkcijom (slike 2 i 3), sugeriraju da su bile korišćene za svakodnevnu upotrebu. U prilog ovoj pretpostavci, tj. da je vila pripadala srednjem staležu, ide i činjenica da su njeni zidovi bili izgrađeni od bondruka, a ne opeke koju su koristili imućniji zemljoposjednici. Skica rekonstrukcije vile data je na slici 5.

Statističkom analizom keramičkih nalaza dobijeni su podaci o prostornoj distribuciji nalaza. Tokom godina obrađivanja zemlje uklonjeni su površinski nalazi. Kako je osnova poda pri iskopavanju bila ispod tankog sloja zemlje (svega desetak centimetara razlike) i uništena oranjem, najverovatnije je nastradala većina nalaza koji su se nalazili u samoj kući.

Najveći broj otkrivenih fragmenata u vili se nalazi na tremu (pored vrata) i u prostoriji tri – kuhinji sa istočne strane zida gde je jedino mogao da postoji prozor da bi svetlost nesmetano mogla da uđe. Značajno veća koncentracija fragmenata nalazi se ispod otvora na vili (vrata i prozor), a kako je većina posuda prvo bila slomljena, urušavanjem krova, a zatim nagorela, može se pretpostaviti da su tu ostavljane pre konačnog uklanjanja. Postoji prilično ujednačen broj fragmenata koji su delimično, potpuno ili uopšte nisu goreli. Posuda nađena in situ je potpuno nagorela.

Neobično je da nije pronađen nijedan fragment kao primerak pečatne keramike, jer je to predstavljalo jedan od najpopularnijih načina ukrašavanja tog doba. Ovo se možda može objasniti izolovanošću samog mesta ili uništenjem takvih fragmenata tokom požara.

Ono što takođe iznenađuje su činjenice da nisu pronađeni sudovi za čuvanje hrane i pića (pitosi i amfore), da skoro uopšte nije bilo ostataka životinjskih kostiju, da svi nalazi novca pripadaju istoj seriji i da je bilo relativno malo nalaza keramike.

Upoređivanjem sa drugim lokalitetima na kojima su nađeni nalazi iz istog perioda (vila rustika pronađena u Poskucama kod Kragujevca poseduje sličan broj koštanih, keramičkih i novčanih nalaza, ali znatno veći broj predmeta napravljenih od gvožđa) može se napraviti paralela i odgovoriti na neka od ovih pitanja.

Što se tiče malobrojnosti koštanih nalaza pretpostavka je da su iskorišćene kosti sklanjane u posebnu jamu, koja ovog puta nije otkrivena iako je otkopana relativno velika površina oko vile. O. Brukner piše: "Poznata je činjenica da se kod seoskih naselja i poljoprivrednih imanja, kako navodi Vitruvije, podižu zgrade za stanovanje na većoj udaljenosti od znanstvenih, a posebno keramičkih radionica, da ne bi došlo do požara. U rimskim gradovima, vikusima, vilama rustikama, a takođe i u predrimskim naseljima, podizale su se pojedinačne peći ili veće zanatske četvrti izvan urbanizovanog prostora... Poznato je da se na prostorima keramičke proizvodnje nalaze kao prateći objekti jame za prečišćavanje gline, plitke jame – deponije sa loše pečenim ili izlomljenim sudovima, jame sa oštećenim i

odbačenim svakodnevnim predmetima lončara i stanovnika naselja, kao i jame sa životinjskim kostima”, što bi moglo da bude potvrda navedene pretpostavke (Brukner 1992).

Uzimajući u obzir činjenicu da se svinje i psi, kao česte domaće životinje hrane i kostima, ukoliko su postojali na ovom imanju, dobija se mogućnost za objašnjenje zašto postoji mali broj koštanih životinjskih nalaza.

Zašto su nađena samo četiri primerka novčića, svi iz iste serije i datovani u prvu polovinu trećeg veka (slika 4), može biti objašnjeno jedino kratkim periodom života – vila je ili nedugo pošto je izgrađena stradala u požaru, ili je služila kao stanica na putu do rudnika i bila naseljavana periodično.

Slika 4.
Nalaz novca na
kojem je predstavljen
Filip Arabljanski
(foto: R. Arsić)

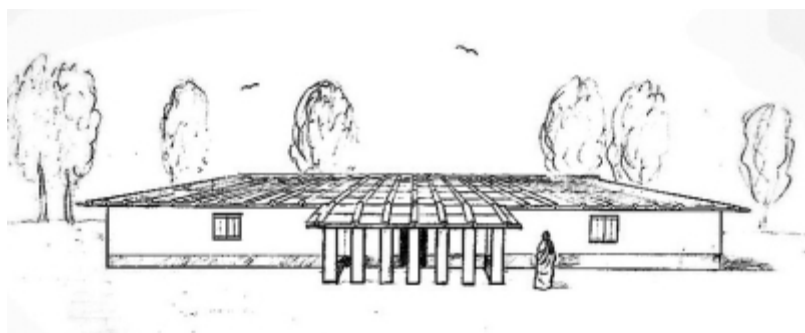
Figure 4.
Coin representing
Filip Arabeian
(R. Arsić)

Naime, selo Rovni se nalazi u blizini reke Jablanice, koja nastaje spajanjem Rebeljske i Vujinovačke reke. Nedaleko od Rebeljske reke nalazi se sada zatvoreni rudnik Rebelj, u kome se nalaze rude bakra, malahit i halkopirit. Ako je poznata činjenica da se manja rimska naselja i vile rustike najčešće grade u blizini magistralnih puteva, na lokacijama koje pružaju povoljne uslove za eksploataciju prirodnih sirovina i radne snage iz obližnjih domorodačkih zaselaka, može se pretpostaviti da je vila bila predviđena pre svega za takvu svrhu.

Ideja o vili kao privremenom naselju mogla bi da bude još jedno objašnjenje zašto je otkriven tako mali broj životinjskih kostiju, odnosno kako je moguće da se prilikom urušavanja krova i požara niko nije zatekao u vili.

Posebno pitanje je kako je došlo do požara. Jedna od pretpostavki je da je grom udario u vilu, jer ona predstavlja najvišu tačku u okolnom prostoru.

Druga mogućnost jeste da je sredinom III veka (nedugo pošto je nastala), vila uništena u nekom od napada Kvada i Jaziga. Zna se da 254. godine Markomani upadaju u Panoniju i nastavljaju dalje da prodiru do Ravene, što odgovara vremenskom intervalu kada je život u vili funkcionisao. Galijen je tada bio primoran da Markomanima ustupi deo Gornje Panonije. Iste godine Skiti pustoše Trakiju i stižu do Soluna (Petrović 1966).

Slika 5.
Crtež rekonstrukcije
vile
(crtao Ž. Vitorović)

Figure 5.
Sketch of villa's
reconstruction
(drawing by
Ž. Vitorović)

U opštoj pometnji i nemirima koji su se događali, sasvim je moguće da su ljudi koji su živeli u vili bili primorani da je napuste, pa da je zatim došlo do napada i spaljivanja vile. Podatak koji bi mogao da ide u prilog ovoj pretpostavci jeste ostava iz Donjeg Crniljeva (Hegner i Mrđić 1996), gde je nađeno 2225 primeraka rimskog srebrnog novca imperatora od Komoda do Galijena. Ostava je pokopana oko 260. godine, najverovatnije pred invazijom Sarmata u Panoniju, a kako se nalazi relativno blizu, moguće je da je vila u Rovnima nastradala na isti način. Ovaj nalaz ostaje dragocen, zbog mogućnosti upoređivanja i opisivanja načina života u manjim privrednim centrima, koji kod nas nisu dovoljno istraženi.

Verovatno će nakon budućih istraživanja biti moguće dati preciznije odgovore na probleme koje postavlja vila u Crkvinama, kao i vile rustike na našem području uopšte.

Literatura

Arsić R. i Mrđić N. 1999. Petnička pećina-dvorana sa vigledima. *Petničke sveske*, **49**: 343.

Brukner O. 1981. *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*. Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije.

Brukner O. 1987. Importovana i panonska keramička produkcija sa aspekta društveno-ekonomskih promena. U *Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Donje Panonije*, (ur. M. Stojanov). Novi Sad: Matica srpska, pp. 26.

- Brukner O. 1995. Importovana i panonska keramika. U *Fruška Gora u antičko doba*, (ur. N. Tasić). Novi Sad: Matica srpska, pp. 57.
- Brukner O. i Dautova-Ruševljan V. 1992. *Gomolava 3*. Novi Sad: Vojvođanski muzej.
- Cvjetičanin T. 1993. Klasifikacija keramike: tip-varijanta sistem. *Glasnik*, **9**: 130.
- Dorđević-Bogdanović B. 1993. O tehnologiji keramike. *Glasnik*, **9**: 121.
- Fidanovski S. 1990. *Rimska keramika Ulpijane*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja.
- Hegner K. i Mrđić N. 1996. Arheološko-istorijska interpretacija ostave rimskog srebrnog novca iz Donjeg crniljeva. *Petničke sveske*, **42**: 44.
- Petrović D. 1966. Ostaci rimske građevine u Poskuricama. *Starinar*, XV-XVI/1964-1965: 253.
- Vasić M. 1985. Mačva i Podrinje u rimsko doba. *Glasnik*, **2**: 124.
- Vitruvius M. 1990. *Deset knjiga o arhitekturi*. Sarajevo: Svjetlost.

Čarna Brković

Analysis of Antique Ceramics from Site Crkvine, Rovni

The site of Crkvine is placed near village Rovni, 17 km west from Valjevo. Villa rustica was found there during the excavations in 2002. This object consists of four rooms (porch, kitchen, small and large room) and its dimensions are 24×12 m. It was destroyed by roof falling caused by fire.

Artefacts found on the site are four coins, dated into third century, fragments of kitchen pottery, whole bowl *in situ*, bronze and iron bolts for windows, iron key, a needle and a few animal bones.

The goal of this work was to do a typological and functional analysis of the pottery and to compare it to the analogous pottery from similar sites. Results have shown that the minimal number of dishes was seven pots, three bowls, two lids, and one vessel with handle. Those dishes mostly belonged to the provincial type of production. Functionally, vessels were used for preparing and serving food and there was no example of dishes for keeping food and drink. This pottery was made in a very modest manner, without special ornaments, which suggests that it was used everyday and that people who were using it were of lower social rank. Analogy was made with the dishes that had been produced in Lower Pannonia and small differences were a result of local pot tradition.

All those facts pointed out some problems that were also considered in this work: how long had the villa rustica been inhabited; what was the main cause of fire; where were inhabitants of the villa when the roof

fell in; where did they store food? It is presumed that villa rustica was not inhabited for a long period of time, because the 4 coins found on the site were made in short time distance. It was destroyed either by thunder or during the invasion of Kvada and Jaziga tribes in year 254. The small number of animal bone remains can be explained with them being placed far from the house and craft workshops, which was common for that period.

Villa rustica in Rovni represents an important discovery because there are very few of them completely excavated in adjacent areas.

